

DES- JA MATA-KONVERBITARINDI FUNKTSIOONID

CARL ERIC SIMMUL

Artikkel käsitleb kaht eesti keele konstruktsiooni – *des*- ja *mata*-tarindit –, mis vastavad tüpoloogilisele konverbitarindi määratlusele. Konverbitarind on infiniitne verbikonstruktsioon, mis talitleb teise sündmust väljendava konstruktsiooni vaba laiendina (vt Haspelmath 1995: 3; Ylikoski 2003: 222). Konstruktsiooni, mida konverbitarind laiendab, nimetatakse olenemata grammatilisest struktuurist põhilauseks. *des*-konverbitarind, mis koosneb *des*-vormist ja selle laienditest, väljendab põhilausega seotud sündmuse toimumist; *mata*-konverbitarind, mis koosneb *mata*-vormist ja selle laienditest, aga põhilausega seotud sündmuse toimumata jäämist.

Artikkel pakub süsteemi, mis aitab kirjeldada eesti keele konverbitarindi funktsiooni, st määrustähenduse varieerumist. Nende varieeruvate joonte hulka kuuluvad konverbitarindi

- sõnajärgeline asukoht põhilause suhtes;
- tekstiline funktsioon;
- fookustatus, st selle võimalikkus ja sagedus;
- pikkus ja sõnajärg, sh konverbi asukoht tarindis;
- argumentstruktuur ning laiendite hulk ja laad;
- tüübisagedus, st konverbina talitlevate verbide hulk ja laad;
- tegevussubjekti ja -objekti eksplitsiitsus/implitsiitsus;
- tegevussubjekti, -objekti jm argumentide viiteseos põhilause vm kontekstiga;
- tegevussubjekti semantiline roll tarindis;
- tegevussubjekti grammatiline roll põhilauses või pragmaatiline roll kõneolukorras.

Senine uurimistöö (vt nt Uuspõld 1966; Sahlkai 2011; Plado 2015; Martõkainen 2015) on osutanud, et konverbitarindi funktsionaalsed ja struktuursed jooned varieeruvad nii ulatuslikult ja mitmeti, et on keeruline hõlmata kogu konverbitarindit korraga, ilma piiritlevate printsiipideta. Konverbitarindit täpsemalt piiritleva printsiibina pakub artikkel funktsionaalseid kategooriaid, mis sobivad konverbitarindi käsitlemise lähtealuseks. Nimelt võib senise uurimistöö põhjal eeldada, et konverbitarindi teiste funktsionaalsete ja struktuurste joonte varieerumine on tihedas seoses konverbitarindi määrustähenduse varieerumisega põhilause suhtes. Allpool käsitletavat semantilis-pragmaatilised kategooriad pakuvad seega potentsiaalset tugipunkti, mille abil kirjeldada ja seletada konverbitarindi kasutuse varieeruvust. Ühtlasi pakub kirjeldussüsteem uudset moodust sündmuslike konstruktsioonide ja

laiemalt polüseemsete konstruktsioonide kirjeldamiseks, pöörates senisest enam tähelepanu polüseemse konstruktsiooni eri funktsioonide konkreetsetele kokkupuutekohtadele, võimalikele funktsioonikombinatsioonidele ja tingimustele, milles need kombinatsioonid esinevad.

Artiklis kasutatav kirjeldussüsteem on uudne selle poolest, et ei käsitle polüseemse konstruktsiooni funktsioone mitte üksikest välistavate või ainult üleminekualade kaudu kokku puutuvate võrdväärsete variantidena. Siinne kirjeldussüsteem jagab funktsioonid kõigepealt baas- ja lisafunktsioonideks. Igal konstruktsioonil on alati kindel baasfunktsioon, mis võib esineda konstruktsiooni ainsa funktsioonina või millele võib liituda üks või mitu lisafunktsiooni. Kui konstruktsioonil on lisafunktsioon, ei tähenda see tingimata, et baasfunktsioon oleks nõrgem või ähmasem. Samuti ei tähenda mitme lisafunktsiooni kombinatsioon, et mõlemad lisafunktsioonid oleksid teineteisega kombineerumise tõttu ähmasemad. Seega eri funktsioonid mitte ei sulandu, vaid liituvad.

Eri funktsioonid võivad mõnes konstruktsioonis kombineeruda ja mõnes teises mitte. Funktsioonide kombinatsioon on eelkõige konkreetse konstruktsiooni, mitte kombineeruvate funktsioonide omadus.

Samasugust kirjeldussüsteemi, mis põhineb baas- ja lisafunktsioonidel ning nende kombinatsioonidel, saab kasutada ka teiste sündmuslike moodustajate funktsioonide kirjeldamiseks. Iseäranis võiks see sobida kirjeldama kõrvallauseid, millel on konverbitarindiga palju ühiseid või sarnaseid funktsioone.

Artikli aluseks on kvalitatiivne korpusuuring. Analüüsitud materjal pärineb eesti kirjakeele korpuse 1990. aastate ajakirjandustekstide katkendite korpusest (AJA, maht 865 000 sõnet) ja ilukirjandustekstide korpusest (ILU, maht 602 000 sõnet) ning koosneb 480 *mata*- ja 830 *des*-konverbitarindist.

1. Konverbitarindi funktsioonid

Konverbitarindi sündmus seostub põhilause sündmusega määrusliku tähenduse kaudu, kusjuures seose laad varieerub sõltuvalt kontekstist (vt König 1995: 58; EKG II: 264; Erelt 2017a: 815). Siiski on konverbitarindi ja põhilause vahel sõltumata konkreetsest seosest teatav ühisosa: tarindi ja põhilause sündmus moodustavad kas ühe tervikliku sündmuse või seostuvad ajalisel ja ruumiliselt; sündmustel on üldjuhul ühine osaline, tavaliselt tegevussubjekt (*des*-tarindi kohta täpsemalt vt Plado 2015); konverbitarind on põhilause suhtes tekstiliselt oluline.

Seni on *des*-tarindit kirjeldatud peamiselt ajaseose põhjal, st konstruktsioonina, mis väljendab põhilause sündmusega samaaegset sündmust (vt nt EKG II: 263; EKK: 577). Järgnevas kirjelduses eristan ajaseose kõrval samasusseost. Kui ajaseose korral väljendab konverbitarind põhilause sündmusega ajalisel seotud sündmust, siis samasusseose korral väljendavad tarind ja põhilause ühesama sündmuse kaht asjaolu, mille vahel pole sündmuste eristamatuse tõttu ajaseost. Kuna *mata*-tarindis väljenduv sündmus jääb toimumata, on sündmuste samasus- ja ajaseos selles konstruktsioonis mõnevõrra tingliku-

mad kui *des*-tarindis. Kirjelduse ühtsuse huvides kasutan neid mõisteid siiski ka *mata*-tarindi käsitlemisel, lähtudes sündmuste potentsiaalsest seosest.

Kuna aja- või samasusseos ühendab konverbitarindit põhilausega, sõltumata määrusliku funktsiooni varieerumisest, nimetan neid baasseosteks. Nii siis võib öelda, et konverbitarindi ja põhilause vahel on alati baasseos, mis väljendub kas aja- või samasusseosena. Nii aja- kui ka samasusseose täpne laad varieerub. Põhilausega ajaseoses olev konverbitarind võib väljendada põhilause sündmusega samaaegset (näide 1), sellele eelnevat (näide 2) või järgnevat sündmust (näide 3).

- (1) Seiske laua lähedal, **toetudes** parema peopesaga tugevasti laua servale. (AJA)
- (2) Mis teiega siis juhtus? küsis mees hoolitsevalt, aga vastust ära **ootamata** käivitas auto. (ILU)
- (3) Sest kuulu järgi leidnud viimane aastate eest talu tühjana ja sama laokil eest ning asunud lihtsalt sisse, **saades** mõisalt alles tagantjärele pidamisloa. (ILU)

Põhilausega samasusseoses oleva konverbitarindi sündmus võib põhilause sündmusega seostuda kui selle 1) osa (üks asjaolu; näide 4), 2) tervik (raamistik; näide 5); või sellesama kompleksse, kahe konstruktsiooni abil väljendatud terviksündmuse 3) sisuliselt eelnev (näide 6) või 4) järgnev aspekt (näide 7). Näites 4 esitatud lauses väljendab põhilause .. *räägib* .. *mata*-konverbitarindis väljendatud tegevust *neid ilustamata* hõlmavat terviksündmust ja *mata*-konverbitarind omakorda väljendab põhilause kui terviksündmuse üht tahku, nimelt terviksündmuse (*rääkimise*) ausat, pehmendamata laadi. Näites 5 on põhilause ja konverbitarindi osa–terviku suhe vastupidine: konverbitarind *rääkides* .. väljendab terviksündmust ja põhilause *jäi mainimata* .. toob esile selle terviksündmuse ühe olulise osa.

- (4) Elisabeth Rehn räägib maailmale Jugoslaavia sõja koledustest **neid ilustamata**. (AJA)
- (5) **Rääkides** ringraja Tallinnasse ehitamise argumentidest, jäi mainimata vahest kõige olulisem. (AJA)
- (6) [---] mingi tehnilise imetriki, mis võimaldas tal samaaegselt **puhudes** teemat jätkata ja **keelega** vastu huulikut **lüües** vajalikku rütmi markeerida. (AJA)
- (7) Progress nõuab energiat, mis kindlustaks inimestele vajalike süsteemide liitumise ja täiuslikumaks muutumise, **neid sealjuures hävitamata**. (ILU)

Konteksti toel võib konverbitarindi ja põhilause baasseosele (st aja- või samasusseosele) lisanduda teisi seoseid, millele vastavad konverbitarindi lisafunktsioonid. Konverbitarindil ja põhilausel on iga seose puhul kindel tähenduslik funktsioon, mis on alati teineteisest erinevad ja omavahel kindlat laadi asümmeetrilises, äravahetamatute pooltega suhtes. Näiteks põhjuse funktsiooni korral väljendab konverbitarind põhilause sündmusele eelnevat ja seda motiveerivat ajendsündmust ning põhilause väljendab sündmust, mis

sooritatakse reaktsioonina konverbitarindi sündmusele (vt lähemalt jaotist 1.3). VIISI funktsiooni korral aga väljendab konverbitarind põhilause suhtes spetsiifilist kirjeldavat sündmust ning põhilause konverbitarindi suhtes üldist ja avarat sündmust, mis vajab selles kontekstis täpsustamist (vt jaotist 1.4).

Konverbitarindi funktsiooni, st baasseose ja lisatähenduste varieerumise kirjeldamisel kasutan funktsionaalseid kategooriaid, mille nimetus viitab konverbitarindi tähenduslikule rollile põhilause suhtes. Funktsionaalsete kategooriate valikul ja määratlemisel toetun varasematele kirjeldustele (Kortmann 1991; König 1995; Uuspõld 1966; Erelt 2017a: 814–819; Simmul 2017). Funktsionaalsete kategooriate nimetused on artiklis esitatud kapiteelkirjas.

Tarindid, mis seostuvad põhilausega üksnes baasseose, st aja- või samasusseose kohaselt, täidavad KAASNEMISE või AJA funktsiooni – neid nimetan konverbitarindi baasfunktsioonideks. Baasseost täiendada võivatele seostele vastavad funktsioonid PÕHJUS, VIIS, VAHEND, VÕRDLUS, TULEMUS/TAGAJÄRG, MÖÖNDUS, VASTANDUS, TINGIMUS – neid nimetan konverbitarindi lisafunktsioonideks. Järgmistes jaotistes esitan konverbitarindi funktsioonidest ülevaate, alustades baasfunktsioonidest ja liikudes edasi lisafunktsioonide juurde.

Järgneva käsitluse, seda illustreerivate näidete ja nende kirjelduse eesmärk pole esitada üksikute konverbitarindite üheseid tõlgendusi, vaid anda ülevaade konverbitarindite tõlgendust mõjutavatest funktsionaalsetest ja struktuursetest joontest ning esitada nende joonte põhjal määratletud funktsionaalseid kategooriaid. Kirjelduse põhirõhk on konverbitarindi võimalike tähenduste esiletoomisel ja nende kategoriseerimise põhimõtetel.

1.1. Baasfunktsioon KAASNEMINE

KAASNEMISE baasfunktsiooniga konverbitarind väljendab põhilause sündmuse juurde kuuluvat või selle ajal toimuvat sündmust. Kui tarind seostub põhilausega ainult baasseose kaudu, võib see väljenduda samasus- või ajaseosena. Põhilausega samasusseoses olev tarind väljendab põhilause kui terviku osa. Näited 8 ja 9 illustreerivad konverbitarindi ja põhilause osa–terviku seost eeldusel, et ümberehitamine ja ostude tegemine sisaldavad vaikimisi raha kulutamist.

- (8) Majand ehitas ümber vana maja teise korruse, **kulutades** selleks 6200 rubla. (AJA)
- (9) EDU kauplus on pood, kus tarbija teeb oma kõige igapäevasemad ostud, **kulutamata** selleks liialt aega ja raha. (AJA)

Põhilause sündmusest eristatavat sündmust väljendav ehk põhilausega ajaseoses olev KAASNEMISE funktsiooniga tarind võib väljendada põhilause sündmusega samaaegset, sellele eelnevat või järgnevat sündmust. Kõige tavalisem seos on neist samaaegsus, mida kajastavad näited 10 ja 11.

- (10) Üle hoovi läks keskküttekütja, **kandes mingit pange**. (ILU)
- (11) Omavahel vaieldes tulid postkontori juurde kaks noort meest, astusid **seisjaid nägemata** neist mööda, uksest sisse. (ILU)

Asjakohases kontekstis võib KAASNEMISE funktsiooniga tarind väljendada ka põhilausele eelnevat (näited 12 ja 13) või järgnevat (näited 14 ja 15) sündmust.

- (12) Seejärel langetasid mees ja naine silmad ning, **möödu**des Adrianist kahelt poolt, võtsid sisse kohad tema taga. (ILU)
- (13) „Mis sulle elus kõige tähtsam on?” küsis Mõmmi ja **ootamata** Udrese vastust, seletas vaimustatult [---]. (ILU)
- (14) Siis kaovad ema-isa kohe peale hommikusööki, **ilmud**es alles videvikus. (ILU)
- (15) „See on ju [---]” karjus Ott, midagi enam **lisamata**. (ILU)

KAASNEMISE funktsiooni eelnevuse ja järgnevuse tõlgendust toetab enamasti tarindi ikooniline asukoht: eelnevat sündmust väljendav tarind paikneb põhilause ees (vt näiteid 12 ja 13), järgnevat sündmust väljendav tarind põhilause järel (vt näiteid 14 ja 15). Siiski võib konverbitarindi ja põhilause sõnajärg ajalisesst ikoonilisusest kõrvale kalduda, misjuures sündmuste järjestusele viitavad teised vahendid, nagu ajamäärus *enne* näites 16.

- (16) Käratan koera vait ja eemale ning uurin põlvili laskudes väikest koerapoeaga. **Unustamata** enne üles vaadata. (ILU)

Varasemates kirjeldustes on eristatud ka eelnevuse ja järgnevuse funktsionaalset kategooriat (vt Kortmann 1991: 142–154). Siin esitatavas kirjeldussüsteemis esile toodud lisafunktsioonidega (vt jaotisi 1.3–1.10) ühendab eelnevust ja järgnevust see, et tõlgendus tugineb kontekstile. EELNEVUSE ja JÄRGNEVUSE kategooriat pole siinses kirjeldussüsteemis siiski eristatud, kuna eelnevat ja järgnevat sündmust (või sündmuse asjaolu) võib väljendada mitu funktsiooni, nagu KAASNEMINE ja VIIS. Kui pidada eelnevust ja järgnevust eraldi kategooriateks, eristuksid sellised funktsioonide kombinatsioonid nagu SAMA-AEGNE KAASNEMINE, EELNEV KAASNEMINE ja JÄRGNEV KAASNEMINE, mis teeks kirjeldussüsteemi töö eesmärgi silmas pidades keeruliseks ja killustatuks.

1.2. Baasfunktsioon AEG

AEG ON KAASNEMISE kõrval konverbitarindi teine baasfunktsioon: ka selles funktsioonis seostub tarind põhilausega ainult baasseose kaudu. Kui aga KAASNEMISE funktsiooniga tarind asetub põhilause konteksti, siis AJA funktsiooniga tarind väljendab ise põhilause konteksti: taustsündmust, mille ajal toimub põhilause sündmus. Seega põhineb baasfunktsioonide erinevus mitte põhilause ja konverbitarindi sündmuse vahelise seose ajalisel vm kvaliteedil, vaid sellel, kumb sündmus talitleb teise semantilise kontekstina.

Kuna AJA funktsiooniga konverbitarind konkretiseerib põhilause toimumis- aega – sarnaselt toimumis- aega väljendava ajalausega (vt Erelt 2017b: 699) –, võib AJA baasfunktsiooni pidada põhilause seisukohast informatiivsemaks kui KAASNEMISE baasfunktsiooni, milles konverbitarind lisab põhilausele informatiooni, ilma et täpsustaks selle konkreetset asjaolu.

mata-tarind ei täida AJA funktsiooni, mille põhjuseks võib pidada *mata*-vormi eituslikkust: toimumata jääv ja seeläbi ajalise struktuurita sündmus ei sobi teise sündmuse ajaliseks orientiiriks. *des*-tarindis on AJA funktsioon seevastu üks tüüpilisemaid ning tarindi ja põhilause baasseos võib väljenduda nii samasus- kui ka ajaseosena.

Põhilausega samasusseoses olev AJA funktsiooniga konverbitarind seostub põhilausega nagu tervik osaga. Põhilause sündmust raamistavat terviksündmust ilmestab näide 17: konverbitarind *hinnates* .. viitab terviklikule hindamisprotseduurile, põhilause *lähtub* .. aga hindamisprotseduuri ühele osale, selle aluseks olevate tingimuste arvestamisele.

- (17) **Hinnates** inimese sobivust tema ametikohale, lähtub partei kolmest põhitingimusest. (AJA)

Tüüpiline AJA funktsiooniga *des*-tarind väljendab põhilausega samaaegset sündmust: põhilause sündmus toimub tarindi sündmuse ajal või jooksul. Olevalt konverbina talitlevast verbist ja selle tegevuslaadist võib tarind piiritleda põhilause sündmuse toimumisaega kitsamalt (näide 18) või laiemalt (näide 19).

- (18) Miks ma 30. juulil EPA aulasse **astudes** peaaegu kindel olin, et saan tüssata? (AJA)
- (19) Sel suvel Venemaal **viibides** tutvusin huviga teie ajalehe mõne numbriga. (AJA)

Peale samaaegsuse võib AJA baasfunktsiooniga *des*-tarind väljendada põhilause sündmusele eelnevat sündmust. Tarindit, mis aitab piiritleda ajaliselt järgneva sündmuse toimumisaega, illustreerib näide 20.

- (20) Caprilt **lahkudes** peatus Köler pikemalt Sorrentos, kus jätkas viljakat loometööd. (AJA)

Analüüsitud materjalis ei leidu põhilausega järgnevusseoses olevaid AJA funktsiooniga tarindeid. Kuigi esineb tarindeid, mis viitavad kitsama tõlgenduse kohaselt põhilause sündmuse järel toimuvale sündmusele ja laiemal tõlgenduse kohaselt põhilause sündmust hõlmavale sündmusele, on neil juhtudel AJA funktsiooniga paremas kooskõlas laiem tõlgendus. Sellist juhtumit esindab näide 21 ('enne lahkumist' vs. 'lahkumisel, lahkumise käigus').

- (21) **Lahkudes** soovin talle edu ja jõudu. (AJA)

Seega näib, et erinevalt ajalausest (vt Erelt 2017b: 701) ei väljenda AJA funktsiooniga *des*-tarind – mis ei väljenda grammatilist aega – põhilausele järgnevat sündmust (tähdendusega 'enne kui').

1.3. Lisafunktsioon PÕHJUS

PÕHJUSE lisafunktsiooniga tarind väljendab põhilause sündmuse ajendit. PÕHJUSE lisafunktsioon liitub KAASNEMISE või AJA baasfunktsioonile ning saab arusaadavaks konteksti, enamasti *des-* või *mata-*tarindi ja põhilause tähenduse põhjal. Üldjuhul viitab tarind ühele tegevussubjekti puudutavale sündmusele, mille ajal sooritab sama tegevussubjekt teise, põhilause sündmuse. Konverbitarindi sündmus, mis algab varem, jätkub sageli ka põhilause sündmuse ajal.

PÕHJUSE lisafunktsiooniga konverbitarindeid on kaht liiki: ühed osutavad põhilause sündmuse toimumisajale, teised ei osuta. Tarindid, mis ei osuta põhisündmuse toimumisajale, viitavad põhisündmuse sooritaja kognitiivsetele tegevustele või seisunditele, mis on ajaliselt püsivad ja jätkuvad ka põhilause sündmuse ajal. Niisugused tarindid asetuvad põhilause konteksti ja on käsitatavad KAASNEMISE baasfunktsiooni põhjal. Näidetes 22 ja 23 väljendavad konverbitarindid *teades ..* ja *soovimata ..* küll põhilause sündmusega seotud sündmusi, kuid ei viita põhilause sündmuse (*tõuseme ..* ja *jätkas ..*) toimumisajale, vaid hoopis konverbitarindite sündmuste endi toimumisaeg on mõistetav põhilause sündmuse suhtes ja selle kaudu.

- (22) Tõuseme vastumeelselt, **teades**, et see oli viimane olesklemine, viimane nauding ürgses looduses. (ILU)
- (23) Näis, et Raivo sai ka ise aru, et on liiale läinud, kuid **soovimata seda teistele näidata**, jätkas endises vaimus. (ILU)

PÕHJUSE lisafunktsiooniga tarind, mis väljendab kindlal lühikesel ajavahe-
mikul toimuvat ning tegevussubjekti väljastpoolt ja sageli ootamatult tabavat sündmust, võib väljendada põhilause sündmuse konteksti. Näide 24 illustreerib *des-*tarindit, milles on PÕHJUSE lisafunktsioon liitunud AJA baasfunktsioonile ning mis kontekstualiseerib põhilause sündmust nii ajaliselt kui ka põhjuslikult. *mata-*tarind ei väljenda põhilause sündmuse aega, kuid esineb *mata-*tarindeid, mis väljendavad eelneva sündmuse abil põhilause sündmuse põhjuslikku konteksti, nagu ilmestab näide 25.

- (24) **Kuuldes äpardust**, lubati hakata teda sadamast taga ajama, et olukorrast informeerida [--]. (AJA)
- (25) Toas nõudis Muzafar temaga mängivalt emalt hõbesõrmust, ja **oma tahtmist saamata** tõstis tujukata kisa. (ILU)

*des-*konverbitarindi funktsioonina on käsitletud ka OTSTARBE tähendust (Erelt 2017a: 817), pidades silmas tarindeid, kus *da-*infinitiivis põhisõnaga verbifraas laiendab konverbi, mis väljendab põhisündmuse tegevussubjekti soovi või kavatsust (näide 26).

- (26) **Soovides vabandada ja asjasse selgust tuua**, jooksis ta Tuhkatriinule järele. (AJA)

Siinse käsitluse järgi väljendavad näites 26 esitatu taolised konverbitarindid siiski põhilause PÕHJUST, mitte OTSTARVET ehk irreaalset eesmärki. Kui nende tarindite leksikaalne koosseis samaks jätta, pole need parafraseeritavad mitte otstarvet väljendavate konstruktsioonidega (nt *soovimaks vabandada* ..), vaid põhjuslausega (*kuna ta soovis vabandada* ..). Konverbitarindis sisalduva *da*-infinitiivse verbifraasi (*vabandada* ..) kaudu väljendavad niisugused tarindid küll ka põhisündmuse OTSTARVET, ent konverbi kui tarindi põhisoona (*soovides*) seos põhilausega on siiski põhjuslik. Samuti pole asjaolus, et selliseid verbe nagu *soovima* ja *lootma* laiendab eesmärki väljendav *da*-infinitiivne verbifraas, midagi eriomast *des*-vormile ega üldse ühelegi morfoloogilisele vormile, vaid see on iseloomulik soovi ja taotlust väljendavatele verbidele üldiselt, sõltumata vormist. Seetõttu pole rohkem alust pidada selliseid *des*-tarindeid otstarbemääruslikuks kui samadel verbidel põhinevaid põhjuslauseid.

1.4. Lisafunktsioon viis

VIISI lisafunktsiooniga konverbitarind kirjeldab põhilausest, vastates põhilause seisukohast küsimusele *kuidas?*. Kirjeldav lisafunktsioon liitub KAASNEMISE baasfunktsioonile ja VIISI lisafunktsiooniga konverbitarind asetub täiendusena põhilause konteksti. VIISI lisafunktsioon eeldab konverbitarindi ja põhilause sündmuse tihedat seost.

Tüüpiline VIISI lisafunktsiooniga konverbitarind on põhilausega samasuses, tõstes esile põhilause sündmuse iseloomuliku aspekti ja suhestudes põhilausega kui osa tervikuga, nagu näidetes 27 ja 28. Sellised tarindid väljendavad VIISI lisafunktsiooni kõige ilmekamalt (vt ka König 1995: 65).

- (27) Taldrikut ja kohvikannu oli kohe tarvis, aga häälgijäi kurku kinni ja **kogeldes** ütles ainult: „Ei tea jah, üks tõstke kõrvale”. (ILU)
- (28) Järsuõlaline laia äärega vormimütsis mehekogu lähenes **tõttamata**, möödus takso tagatulede punasest kumast. (ILU)

Peale selle võib VIISI lisafunktsiooniga tarind olla põhilausega ajaseoses (näited 29 ja 30). Analüüsitud materjali põhjal on VIISI lisafunktsiooniga *des*-tarindite ainus ajaseos samaaegsus.

- (29) **Seistes** ja langetatud päi kuulati viimset hüdni lahkunule – temale nii südamelähedast Mu isamaa on minu arm. (AJA)
- (30) Algi tahab kiris Darekile, kes pikkade sammudega, **tagasi vaatamata** eemale astub, järele söösta. (ILU)

VIISI lisafunktsiooniga *mata*-tarindi kõige tavalisem ajaseos põhilausega on eelnevus. Sageli osutab selline tarind põhilause sündmuse äkilisele, ootuspärase eelsündmuse ärajäämise tõttu ootamatule algusele, nagu ilmestavad näited 31 ja 32.

- (31) Tulistan **hoiatamata**! (ILU)

- (32) Jah, aga vanaemaga ükskord nii oli: äkki ilma ette plaanitsemata otsustasin ühel laupäeval teda vaatama sõita. (ILU)

Analüüsitud materjali hulgas kerkis esile omalaadne rühm *des*-tarindeid, mis väljendavad põhilause sündmuse teoreetilist lähte kohta või tõukepunkti ja kus konverbina talitlevad sellised vormid nagu *arvates*, *arvestades*, *lähtudes*, *toetudes*, *tuginedes*. Sõltuvalt kontekstist võivad sellised tarindid kanda KAASNEMISE, PÕHJUSE, VIISI või VAHENDI funktsiooni. Asjakohases kontekstis võivad sellises tarindis kombineeruda PÕHJUSE ja VIISI lisafunktsioonid, mille puhul tarind väljendab ühelt poolt põhilause ajendit ja kirjeldab teiselt poolt põhilause väljenduva tegevuse toimumise viisi. KAASNEMISE baasfunktsioonile liitunud PÕHJUSE ja VIISI lisafunktsiooni kombinatsiooni illustreerivad *des*-tarindid näites 33, mis modifitseerivad kahest küljest ühtsama põhilause.

- (33) Lähtudes sellest, et tänastele Eesti NSV rahvasaadikutele pole rahvas saanud oma vaba tahte väljendusena volitusi anda, teeme ettepaneku, toetudes V. Väljase ettekandes EKP KK XIV pleenumil esitatud mõttele korraldada kohalike nõukogude valimised selle aasta novembrikuu alguses, otsustada see hiljemalt 18. mai Eesti NSV Ülemnõukogu istungjärgul. (AJA)

Näites 33 esitatu taoliste *des*-tarinditele eriomast PÕHJUSE ja VIISI funktsiooni kombinatsiooni võib seostada asjaoluga, et sellistel verbivormidel nagu *lähtudes* ja *toetudes* põhinevad tarindid esinevad ka grammatiseerunud (või pragmatiseerunud) kujul. Viimasel juhul ei kattu tarindi tegevussubjekt mitte põhilause tegevussubjektiga, nagu on omane tavalisele, st produktiivsele konverbimallile, vaid viitab kõneolukorras esilduvale tegevussubjektile, tavaliselt kõneleajale või üldisikule (näide 34). Samadel verbidel põhinevad tarindid esinevad ka produktiivse malli kujul, kus tarindi tegevussubjekt ühildub põhilause omaga ja tarind kirjeldab põhilause sündmuse toimumise viisi (näide 35). Võib arvata, et PÕHJUSE ja VIISI funktsiooni kombinatsiooniga tarind (näide 33) paikneb produktiivse VIISI funktsiooniga (näide 35) ja grammatiseerunud, põhjendava ja selgitava funktsiooniga tarindi (näide 34) vahel nii sünkrooniliselt, st funktsiooni poolest, kui ka diakrooniliselt.

- (34) Ja sellest seisukohast lähtudes on juhi töö avalikustamine täiesti õigustatud. (AJA)
- (35) Patricio Aylwin lubas moodustada valitsuse mitte parteilistel põhimõtetel, vaid rahvuslikest huvidest lähtudes. (AJA)

1.5. Lisafunktsioon VAHEND

VAHENDI lisafunktsiooniga konverbitarind väljendab sündmust, mille kaudu teostub põhilause sündmus. Erinevalt tüüpilisest VAHENDI funktsiooniga laiendist ei väljenda konverbitarind mitte ainelist objekti, millele saab viidata definiitse pronoomeni (*see*, *ta*) abil (vt Veismann jt 2017: 309), vaid sündmust. VAHENDI lisafunktsioon on tavaline *des*-tarindis, aga ebatavaline *mata*-tarin-

dis: *mata*-tarindi eitavus pole kooskõlas VAHENDI mõistele omase tulemuslikkusega.

VAHENDI lisafunktsiooniga tarind võib olla põhilausega nii samasus- kui ka ajaseoses, milles kombineeruvad eelnevus ja kattuvus: VAHENDI lisafunktsioonile on iseloomulik ühest küljest tarindi sündmuse eelnevus põhilause sündmusele ja teisest küljest tarindi sündmuse kattuvus põhilause sündmusega. Kuna põhilause sündmus teostub konverbitarindi sündmuse kaudu, pole kahe sündmuse vahel selget piiri. Sündmuste ülemineku sujuvus eristab VAHENDI lisafunktsiooni PÕHJUSE lisafunktsioonist. PÕHJUSE lisafunktsiooniga konverbitarindi sündmus toimub tavaliselt enne põhilause sündmust ja põhjustab põhilause sündmuse. VAHENDI lisafunktsiooniga konverbitarindi sündmus küll algab enne põhilause sündmust, kuid võib kesta edasi ka põhilause sündmuse ajal, nii et suur osa kahe sündmuse toimumisajast kattub, ja jätkuda isegi pärast põhilause sündmust (vt näidet 37). Samuti võib VAHENDI lisafunktsiooniga konverbitarind väljendada põhilause sündmusega sama sündmust, nimelt selle meetodit.

VAHENDI lisafunktsioonil on kaks põhitüüpi, millest üks on käsitletav AJA baasfunktsiooni ning teine KAASNEMISE baasfunktsiooni ja täpsemalt sellel põhineva VIISI lisafunktsiooni põhjal.

AJA baasfunktsioonile liituvat VAHENDI lisafunktsiooniga *des*-tarind väljendab põhilause konteksti ja talitleb selle sissejuhatuseks, osutades nii põhilause sündmuse tekkimise käigule kui ka ajale. Konverbitarind ja põhilause väljendavad kaht eri sündmust, mil on sisuline pidepunkt. AJA baasfunktsioonil põhinev VAHENDI lisafunktsiooniga tarind võib viidata nii sihivärske kui ka mittetaotlusliku tulemuseni viivale sündmusele (näited 36 ja 37).

- (36) Ja **mõteldes** nüüd oma kodule, järeldas Borkwell, et ta on siiski väga õnnelik inimene. (ILU)
- (37) Paraadtrepist alla **joostes** kaotas Tuhkatriinu kinga ning kadus alla pimedusse. (AJA)

KAASNEMISE baasfunktsioonile liituvat, VIISI lisafunktsiooni alltüübina käsitletava VAHENDI lisafunktsiooniga tarind osutab põhilauses väljenduvat eesmärgivärske sündmuse teostamise vahendile ja vastab põhilause seisukohast küsimusele *kuidas?*. Sageli on põhilause ja konverbitarindi vahel osa-terviku suhe, kusjuures vahendit väljendav konverbitarind on käsitletav osana ja eesmärgilist tulemust väljendav põhilause tervikuna.

- (38) Ta kavatses leevendada treeneri meelt õlut juurde **tellides** – kuigi laual oli veel täis kanne. (ILU)
- (39) Värskevat kätt puu najale **toetades** ajas ta end püsti. (ILU)

VIISI-VAHENDI tüüpi tarindi erijuhuna on käsitletav TÄPSUSTUSE allfunktsiooniga konverbitarind, mida on VAHENDI alltüübina käsitletud ka Ekkehard König (1995: 66–67). Erinevalt tavalisest VIISI-VAHENDI lisafunktsiooniga tarindist ei väljenda TÄPSUSTUSE allfunktsiooniga tarind mitte eesmärgivärskest vahendit, vaid täpsustab põhilauses esitatud hinnangut, kirjeldades, millisel teguviisil see põhineb (näide 40; vt ka König 1995: 67). Tüüpilisele VAHENDI funktsioonile

omase eesmärgilisuse puudumise tõttu võib TÄPSUSTUSE lisatähendust kanda ka *mata*-tarind (näide 41).

- (40) Firma Infofilm olevat korraldajaid raskelt alt vedanud, jättes õigel ajal kohale toomata videoprojektori ja -ekraani. (AJA)
- (41) Staar süüdistab plaadifirmat Warner, et too sisuliselt laskis põhja tema uue singli I Hate U, andmata raha selle videosaate tootmiseks. (AJA)

TÄPSUSTUSE allfunktsiooni kõrval võib eristada VAHENDI funktsiooni allrühma, milles mitteagentiivne, enamasti predikatiivlauseline põhilause esitab (elutu) subjekti kohta hinnangulise väite ja konverbitarind selgitab, missugusel sündmusel see väide põhineb. Sellele allrühmale sobib nimetus SELGITUS, mida on konverbitarindi funktsioonide kirjeldamisel kasutanud ka Mati Erelt (2017a: 816). Ehkki SELGITUSE allfunktsiooniga tarind erineb tüüpilisest VAHENDI lisafunktsiooniga tarindist, iseloomustab selliseid, nagu teisigi VAHENDI lisafunktsiooniga tarindeid see, et põhilause sündmus teostub tänu konverbitarindi sündmusele. SELGITUSE allfunktsiooni korral pole need sündmused aga mitte tavapäraselt dünaamilised, vaid pigem staatilised seisundid, mis iseloomustavad ühtsama tavaliselt elutut subjekti. Näites 42 väljendab põhilause *Aastaraamatud on ..* hinnangut aastaraamatute kohta ja konverbitarind *kajastades ..* selgitab hinnangut, viidates sündmusele, mille kaudu *aastaraamatud* on selle hinnangu pälvinud.

- (42) *Aastaraamatud on suure ajaloolise väärtusega, kajastades kolme aastakümne jooksul toimunut ja juhtunut lingvistikas ja selle naaberladel*. (AJA)

TÄPSUSTUSE ja SELGITUSE kõrval võib eristada allfunktsiooni NÄITLIKUSTUS, kus tarind väljendab üht mitmest tegevusest, millel põhineb põhilauses esitatud hinnanguline väide. NÄITLIKUSTUSE allfunktsiooni iseloomulik struktuurijoon on tarindis esinev sõna *näiteks*, mis ainsana eristab NÄITLIKUSTUSE allfunktsiooni TÄPSUSTUSE ja SELGITUSE allfunktsioonist. Sageli võiks TÄPSUSTUSE ja SELGITUSE lisafunktsiooniga tarinditesse lisada sõna *näiteks*, mis annaks neilegi tarinditele NÄITLIKUSTUSE allfunktsiooni (vt näiteid 40–42). Funktsiooni TÄPSUSTUS-NÄITLIKUSTUS on eristatud ka inglise konverbitarindis (Killie, Swan 2009: 339 jj).

- (43) Muidu ei muutuks ta oma vastuväidetes kohati lausa lapsikuks, rünates näiteks kas või meie väikest valimisbukletti. (AJA)

TÄPSUSTUSE, SELGITUSE ja NÄITLIKUSTUSE allfunktsiooniga tarindite ühine struktuuritunnus on sõnajärg: konverb paikneb tarindi alguses ja tarind ise põhilause järel. Semantiliselt pole selline sõnajärg ikooniline, kuna sisult eelnevate asjaolu (vahendit) on väljendatud sisult järgneva asjaolu (tulemuse) järel. Asukoht põhilause järel on aga kooskõlas tarindite tekstilise funktsiooniga: selgitada, põhjendada ja toetada hinnangulist põhilause.

1.6. Lisafunktsioon VÕRDLUS

Põhilauset kirjeldavat VÕRDLUSE lisafunktsiooniga konverbitarindit iseloomustab tunnuslik struktuurijoon, tarindit laiendav partikkel *kui*, *nagu*, *justkui*, *justnagu* või *otsekui*. Analüüsitud materjalis laiendab niisugune partikkel tarindeid, mis kannavad PÕHJUSE (näide 44), VIISI (näide 45) või VAHENDI (näide 46) lisafunktsiooni, mis on omakorda liitunud KAASNEMISE funktsiooni kohasele baasseosele. Seetõttu võib VÕRDLUSE lisafunktsiooniga tarindit käsitleda PÕHJUSE, VIISI või VAHENDI lisafunktsiooniga tarindi alltüübina, millele tunnuslik partikkel osutab episteemilisele hoiakule ja ebakindlusele tarindis väljenduva sündmuse suhtes. Tarindis väljenduv sündmus võib seejuures olla tõenäoline (näited 44 ja 45) või ebatõenäoline (näide 46).

- (44) Eff läks nobedalt edasi, nagu kartes, et sõnasõda võib päris löömin-
guks paisuda. (ILU)
- (45) Ristil pidas Vambo auto kinni ja ütles nagu vabandades: „Ärge
pange pahaks, me käime Volliga siin kaubamajas sees”. (ILU)
- (46) Siis hõikasin: Zemljak, Šalun, ja pullid tulid kui tiibadel lennates
ristiku kallale, lehmakari järel. (ILU)

VÕRDLUSE lisafunktsiooniga *mata*-tarindeid analüüsitud materjalis ei leidu. Kuna VÕRDLUSE lisafunktsioon on harv ka *des*-tarindis ja *mata*-konverbitarind on omakorda harvem keelend kui *des*-tarind, pole see ootamatu.

1.7. Lisafunktsioon TULEMUS/TAGAJÄRG

TULEMUSE/TAGAJÄRJE lisafunktsiooniga konverbitarind väljendab põhilause sündmuse mõjul toimuvat sündmust. KAASNEMISE baasfunktsioonile liituva TULEMUSE/TAGAJÄRJE lisafunktsiooniga tarind on põhilausega järgnevusseoses, väljendades põhilause sündmusele järgnevat sündmust või sama sündmuse sekundaarset, hilisemat aspekti. Ühtlasi on TULEMUS/TAGAJÄRG ainus lisafunktsioon, mille puhul konverbitarind ei väljenda põhilause sündmusega samaaegset sündmust. Tarind võib viidata nii positiivsele tulemusele (näited 47 ja 48) kui ka negatiivsele tagajärjele (näited 49 ja 50). TULEMUSE/TAGAJÄRJE lisafunktsiooniga tarindile on omane ikooniline asukoht põhilause järel.

- (47) Julgeolekunõukogu peab viima ellu talle põhikirjaga antud volitused,
saavutades täieliku ja õiglase rahu kehtestamise. (AJA)
- (48) Edaspidi jäid need ka tummas öös teed tähistama, laskmata kivi-
koormail suunalt hälbida. (ILU)
- (49) Paha Euroopa Ühendus annab oma laevaehitajaile tohutuid toetusi:
rikkudes nii ausa võitluse põhimõtteid. (AJA)
- (50) [---] mis ahnitseks kõik endasse, sulle kübetki jätmata. (ILU)

Analüüsitud materjalis esineb *mata*-tarindeid, milles kombineeruvad VIISI ja TULEMUSE/TAGAJÄRJE lisafunktsioon. Nende funktsioonide kombinatsiooni korral on tarindis väljenduv tulemus põhilause sündmuse suhtes eriti iseloo-

mulik või oluline. Lisafunktsioonide kombinatsiooni illustreerib näide 51, kus *mata*-tarind väljendab ebasoovitava tagajärje ärajäämist.

- (51) Loodusvarasid kasutada ja tootmistegevust intensiivistada keskkonna tasakaalu rikkumata võib ainult siis, kui samal ajal hoolitsetakse looduse reguleerimisvõime säilitamise ja parandamise eest. (AJA)

1.8. Lisafunktsioon MÖÖNDUS

MÖÖNDUSE lisafunktsiooniga konverbitarind väljendab eeldust, millega põhilause sündmus on vastuolus. Enamasti on ühe sündmuse toimumine vastuolus teise sündmuse toimumata jäämisega. *des*-tarind väljendab üldjuhul eeldussündmuse toimumist ja põhilause eeldatava järgneva sündmuse toimumata jäämist (vt näidet 52). *mata*-tarind aga väljendab eeldussündmuse ärajäämist ja põhilause järgneva sündmuse toimumist sellest hoolimata (vt näidet 53). Ühtlasi laiendab enamik MÖÖNDUSE lisafunktsiooniga *des*-tarindeid eitava kõneliigiga põhilause ja enamik *mata*-tarindeid jaatava kõneliigiga põhilause.

MÖÖNDUSE lisafunktsiooniga tarindid väljendavad põhilause sündmusele eelnevat või sellega samaaegset, aga sisult eelduslikku sündmust või kompleksse sündmuse eelnevat asjaolu. *des*-tarindis liitub MÖÖNDUSE lisafunktsioon enamasti AJA baasfunktsioonile (näide 52). *mata*-tarindis liitub MÖÖNDUSE lisafunktsioon KAASNEMISE baasfunktsioonile (näide 53).

- (52) Kõigi nende arvamusi kuulates ei suutnud ma ikkagi rahuneda. (ILU)
(53) Soovimata mingil määral alahinnata Välis-Eesti teadlaste teeneid, võime siiski väita, et tegemist on teaduste kompleksiga, millega tegeldakse eeskätt siin. (AJA)

MÖÖNDUSE lisafunktsioon kombineerub teiste lisafunktsioonidega, mis võivad liituda eelnevusseosele. Materjalis esineb MÖÖNDUSE ja VAHENDI lisafunktsiooniga *des*-tarindeid ning MÖÖNDUSE ja VIISI lisafunktsiooniga *mata*-tarindeid. VAHENDI ja MÖÖNDUSE funktsiooni kombinatsiooniga *des*-tarind väljendab tulemusele suunatud toimingut ja põhilause väljendab tulemuse saavutamata jäämist (näide 54). VIISI ja MÖÖNDUSE funktsiooni kombinatsiooniga *mata*-tarind väljendab ootuspärast eeldussündmust, mille ärajäämine iseloomustab põhilause sündmust (näide 55). MÖÖNDUSE lisafunktsioon kombineerub ka TINGIMUSE lisafunktsiooniga (vt näiteid 64 ja 65). Kuigi mõlemad lisafunktsioonid liituvad eelnevusseosele, ei esine analüüsitud tarindite seas PÕHJUSE ja MÖÖNDUSE funktsiooni kombinatsiooni.

- (54) Seal oli aga võrdlemisi pime ja isegi silmi kissitades ei suutnud tädi Selma neid ära tunda. (ILU)
(55) Siis tulid nemad, tulid palumata ja läksid ajamata – nagu oli nende komme. (ILU)

MÖÖNDUSE lisafunktsioonile omast vastuolu markeerib enamasti partikkel. Vastuolu esile tõstev keelend võib modifitseerida konverbitarindit (*isegi, ka, küll, gi-/ki-liide*) või põhilause (*ikkagi, siiski*).

1.9. Lisafunktsioon VASTANDUS

VASTANDUSE lisafunktsiooniga konverbitarind võib väljendada põhilause sündmusega samaaegset või sellele järgnevat sündmust või komplekssele sündmusele järgnevat asjaolu, mis on põhilause sündmusega vastuolus. VASTANDUSE lisafunktsiooni, mis liitub KAASNEMISE baasfunktsioonile, võib kanda nii *des-*kui ka *mata-*tarind. Eituslikkusega sobiv VASTANDUSE lisafunktsioon on tavalisem *mata-*tarindis.

(56) Mehe ja tütre jutu sekka poetas emagi omalt poolt mõne sõna, **jäädes** põhiliselt siiski pealtkuulajaks. (ILU)

(57) Tuleb ka eristada teineteisest kiirust ja liikumist: sest liikumine võib olla väga äge, **muutumata** seepärast veel ometi kiiruseks. (AJA)

Analüüsitud materjalis esineb *mata-*tarindeid, mis väljendavad põhilause sündmuse ootuspärase tulemuse ärajäämist ja TULEMUSE/TAGAJÄRJE lisafunktsiooniga tarindil on seetõttu ka VASTANDUSE lisafunktsioon (näide 58).

(58) Probleeme on kuhjaga ning maailma etnomusikoloogid on nende üle viimastel aastatel palju vaieldud, tänini siiski veel kindlaid kokkulepeid saavutamata. (AJA)

Ka VASTANDUSE lisafunktsiooni puhul märgib vastuolu enamasti mõni partikkel, aga erinevalt MÖÖNDUSE lisafunktsioonist laiendab vastuolu märkiv keelend VASTANDUSE korral alati konverbitarindit, mitte põhilause. Osal juhtudest modifitseerib tarindit kahe vastandliku sündmuse ühisosale osutav keelend, nagu *ise, samal ajal, sealjuures, seejuures, seepärast*. Teistel juhtudel laiendab tarindit partikkel, nagu *aga, ometi* või *siiski*. Markerid võivad ka kombineeruda, nagu näites 57.

Kõik analüüsitud VASTANDUSE lisafunktsiooniga tarindid paiknevad põhilause järel, mis kajastab sellele funktsioonile omast järgnevusseost.

1.10. Lisafunktsioon TINGIMUS

TINGIMUSE lisafunktsiooniga konverbitarind väljendab hüpoteetilist sündmust, mille toimumise alusel käsitletakse põhilause sündmuse toimumist. TINGIMUSE funktsiooniga konstruktsioonide seas varieeruvad kaks tähendusaspekti: hüpoteetilise ja põhjuslikkuse esilduvus ja olulisus (vt nt Athanasiadou, Dirven 1996: 70 jj; Wierzbicka 1997: 17–19; Plado 2013: 84). See varieeruvus tuleb esile ka konverbitarindis.

Kuna TINGIMUSE lisafunktsiooniga konverbitarind väljendab põhilause sündmuse toimumise eeldust, on sellele, nagu ka PÕHJUSE, VAHENDI ja MÖÖNDUSE

lisafunktsioonile, omane eelnemine põhilause sündmusele: tarind väljendab põhilause sündmusele eelnevat sündmust või sama sündmuse eelnevat asjaolu. TINGIMUSE lisafunktsiooniga *des*-tarind võib väljendada ka põhilause sündmust raamistavat, sellega samaaegset sündmust (näide 59). Selline *des*-tarind väljendab põhilause sündmuse hüpoteetilist toimumisaega, mille puhul sündmuste põhjuslik seos on tagaplaanil; TINGIMUSE lisafunktsioon on liitunud AJA baasfunktsioonile.

- (59) Palusin panna paar pinki, et inimestel oleks koht, kus trolli oodates jalgu puhata. (AJA)

Nii *des*- kui ka *mata*-tarind võivad väljendada põhilausele ajaliselt eelnevat sündmust, millel on põhilause sündmusega selge põhjuslik seos. Sellised tarindid väljendavad põhilause sündmuse hüpoteetilist (või habituaalset) põhjust. *mata*-tarindis on PÕHJUS esil kõigis TINGIMUSE lisafunktsiooniga tarindites, mistõttu kõigile TINGIMUSE funktsiooniga *mata*-tarinditele on omane PÕHJUSE ja TINGIMUSE kombinatsioon (näide 61).

- (60) Kühmnokk-luik ei laula, ärritudes häälitseb ta susisevalt. (AJA)
(61) Ilma ladina keelt oskamata aga tarkuste juurde ei pääse. (ILU)

TINGIMUSE lisafunktsioon võib kombineeruda teiste lisafunktsioonidega, mis liituvad eelnevusseosele. Sarnaselt MÖÖNDUSE lisafunktsiooniga on analüüsitud materjali *des*-tarindis tavaline VAHENDI ja TINGIMUSE kombinatsioon (näide 62) ning *mata*-tarindis VIISI ja TINGIMUSE kombinatsioon (näide 63), mispuhul põhilause sündmuse VAHENDI või VIISI teostumine otsustab kogu sündmuse toimumise. Nende funktsioonide kombinatsiooniga tarindid on sageli fookustatud, eriti *mata*-tarindid, milles on kõne all põhilauses väljenduva sündmuse ärajäämine.

- (62) Stalinliku inimrobotiseerimise kõlvatu-magusa pärandi saab ühiskonnast välja rookida vaid kooli humaniseerides. (AJA)
(63) Kuid nagu me juba Tootsi ja Kiire juhtumist teame, ei tule ka mõisavalitseja amet ilma õppimata kätte. (AJA)

Erinevalt MÖÖNDUSE lisafunktsioonist (vt jaotist 1.8) on TINGIMUSE lisafunktsioonile omane kahe sündmuse kooskõla: *des*-tarind väljendab üldiselt jaatava ja *mata*-tarind eitava põhilause TINGIMUST.

Esineb ka TINGIMUSE ja MÖÖNDUSE lisafunktsiooni kombinatsiooni, mis on tavalisem *mata*-tarindis. Sellistes tarindites kajastub MÖÖNDUSE lisafunktsiooni tunnusjooni: põhilause kõneliik on vastuolus tarindi eituse/jaatusega ja tarindit modifitseerivad MÖÖNDUSE lisafunktsioonile omased markerid, nagu *ka* ja *-gi* näidetes 64 ja 65.

- (64) Tegelikult töötati aga mujal ja kui selleks puudus viitsimine, siis siit saadav võimaldas ka mitte midagi tehes täiesti vee peale jääda. (ILU)
(65) Kui ta ei saanud plaadistamise juures viibida, võis temalt telefonitsi nõu küsida ja ta oskas partituuri võtmatagi ilmeksimatult vastata. (AJA)

2. *des-* ja *mata-*konverbitarindi olulisemad funktsionaalsed erinevused

Eespool on *des-* ja *mata-*konverbitarindi funktsiooni kirjeldamiseks kasutatud samu baas- ja lisafunktsioone. Peale sarnaste funktsioonijoonte, mis võimaldavad neid kirjeldada samade baas- ja lisafunktsioonide abil, on *des-* ja *mata-*konverbitarindil ka funktsionaalseid erinevusi, millest olulisemad tulevad vaatlusele järgnevas arutelus.

Seoses jaatuse ja eituse erinevusega on *des-* ja *mata-*tarindil selgeid funktsionaalseid erinevusi. Näiteks pakub *mata-*tarindi eituslikkus võrreldes *des-*tarindiga märgatavaid lisavõimalusi MÖÖNDUSE ja eriti VASTANDUSE väljendamiseks. Samuti mõjutab eituslikkus konverbitarindi ja põhilause sündmuse seose tihedust. *des-*tarind viitab konkreetse olukorras toimuvale sündmusele, mille seos põhilause sündmusega võib olla juhuslik või erakordne. *mata-*tarindi eituslikkus aga eeldab, et sündmus, mille ärajäämine väärrib tähelepanu ja esiletoomist, on põhilause sündmuse suhtes olemuslik ja ootuspärane. Seega on *mata-*tarindi sündmus põhilause sündmusega enamasti tihedalt ja olemuslikult seotud, kuna *des-*tarindi kasutuses varieerub sündmuste seose tihedus rohkem. Sündmuste tihe ja olemuslik seos soodustab *mata-*tarindis VIISI lisafunktsiooni, mida esinebki selles suhteliselt rohkem kui *des-*tarindis. Samuti kombineerub VIISI lisafunktsioon *mata-*tarindis rohkem teiste lisatähendustega. Analüüsitud materjalis esineb *mata-*tarindi funktsioonikombinatsioone VIIS-TULEMUS/TAGAJÄRG, VIIS-MÖÖNDUS ja VIIS-TINGIMUS, mida *des-*tarindis ei esine.

Olulise erinevusena *des-*tarindist puudub *mata-*tarindil AJA baasfunktsioon. Eituslikkuse tõttu põhilause ajalise määratlemise otstarbeks sobimatu või harva sobiv *mata-*tarind ei väljenda põhilause sündmust raamistavat, konteksti asetavat, hõlmavat terviksündmust. Koos AJA baasfunktsiooniga puuduvad *mata-*tarindil ka *des-*tarindile omased AJA baasfunktsiooni ning PÕHJUSE, VAHENDI, MÖÖNDUSE ja TINGIMUSE lisafunktsiooni kombinatsioonid.

Hoolimata AJA baasfunktsiooni puudumisest väljendab *mata-*tarind *des-*tarindiga võrreldaval viisil MÖÖNDUSE ja TINGIMUSE lisafunktsiooni, mis *des-*tarindis liituvad enamasti AJA baasseosele või viimasel põhinevale PÕHJUSE ja VAHENDI lisafunktsioonile. Seejuures on MÖÖNDUSE lisafunktsioon *mata-*tarindis isegi olulisem kui *des-*tarindis – seda saab taas seostada eituslikkusega. Nende lisafunktsioonide puhul, mis põhinevad *des-*tarindi vormis AJA baasfunktsioonil, rakendub *mata-*tarindis teine strateegia. Kui MÖÖNDUSE ja TINGIMUSE lisafunktsiooniga *des-*tarind väljendab enamasti põhilause sündmuse taustsündmust, mille ajal toimub põhilause sündmus, siis MÖÖNDUSE ja TINGIMUSE lisafunktsiooniga *mata-*tarind on põhilausega alati eelnevusseoses. Analüüsitud materjali järgi otsustades on eelnevusseos *mata-*tarindis tavalisem kui *des-*tarindis, mida saab seletada sellega, et *mata-*tarindil pole sellist minevikulist vastet nagu *des-*tarindil *nud-*tarind, mistõttu *mata-*tarind talitleb nii *des-* kui ka *nud-*konverbitarindi (olevikulise ja minevikulise) eitava vastena. Ehkki *mata-*konverbitarind ei viita põhilause sündmuse toimumisajale, võib see eelnevusseosele liituva PÕHJUSE (vt näiteid 23, 25), MÖÖNDUSE (näide 53) ja TINGIMUSE (näide 61) lisatähenduse korral osutada põhilause sündmuse mõnele teist laadi, st mitteajalisele kontekstile, talitledes selle tekstilise sissejuhatuse või raamistikuna. Eelnevel ja (ajalisel) hõlmavusel on tekstivoo ja infostruk-

tuuri seisukohast ühisjooni: mõlemad on enamasti varasemad, st varem esitatavad ja vastu võetavad kui järgnev ja sisalduv sündmus ning talitlevad seega sageli järgneva või sisalduva sündmuse väljendamise ja vastuvõtmise aluse ja kontekstina. Kui *des*-tarind võib põhilause kontekstualiseerida nii eelnevuse kui ka hõlmavuse abil, siis *mata*-tarind ainult eelnevuse abil.

3. Kokkuvõte

des- ja *mata*-konverbitarind täidavad põhilause suhtes funktsiooni, mille konkreetne laad varieerub sõltuvalt kontekstist. Olenemata funktsiooni laadist on konverbitarindi ja põhilause vahel aja- või samasusseosena väljenduv baasseos, millele võib konteksti toel lisanduda täiendavaid seoseid.

Põhilausega ainult baasseose kaudu seotud konverbitarind täidab KAASNEMISE või AJA baasfunktsiooni. KAASNEMISE funktsiooniga tarind väljendab põhilause sündmuse ajal või raames toimuvat kõrvalsündmust, AJA funktsiooniga tarind aga taustsündmust, mille ajal või raames toimub põhilause sündmus. Seetõttu on KAASNEMISE ja AJA baasfunktsioon käsitatavad antipoodidena.

Konverbitarind, mida seob põhilausega peale baasseose mõni täiendav tähenduslik seos, kannab lisafunktsiooni, mis liitub KAASNEMISE või AJA baasfunktsioonile. Lisafunktsioonid jagunevad kahte rühma: osa lisafunktsioone võib liituda nii KAASNEMISE kui ka AJA baasfunktsioonile, osa ainult KAASNEMISE baasfunktsioonile. Esimese rühma moodustavad PÕHJUSE, VAHENDI, MÖÖNDUSE ja TINGIMUSE lisafunktsioon; teise rühma VIISI, VÕRDLUSE, TULEMUSE/TAGAJÄRJE ja VASTANDUSE lisafunktsioon. Mõlemale baasfunktsioonile liituvad lisafunktsioonid väljenduvad kummalegi baasseosele liitudes erinevalt, nii et on alust eristada lisafunktsioone, nagu KAASNEMINE-PÕHJUS ja AEG-PÕHJUS.

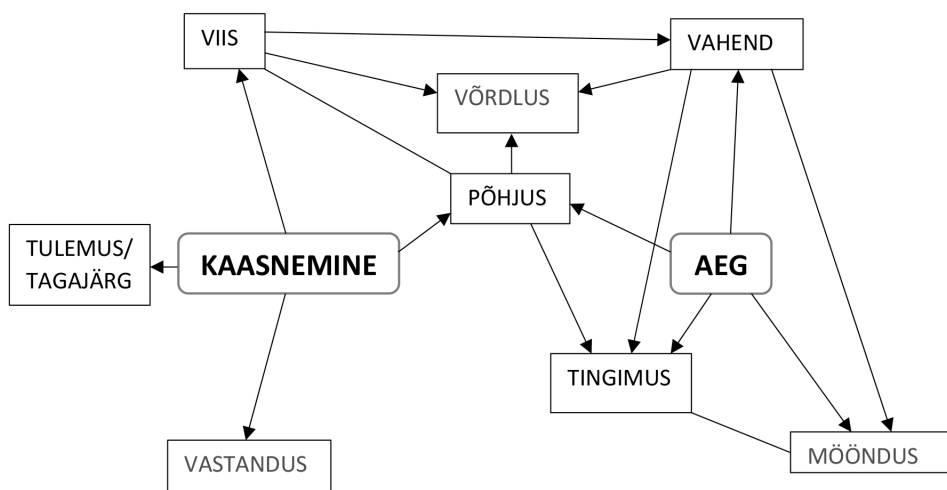
Nii KAASNEMISE ja AJA kui ka ainult KAASNEMISE baasfunktsioonile liituvat lisafunktsiooniga tarindid väljendavad ajaseose korral põhilause sündmusega samaaegset sündmust. Nende lisafunktsioonidega tarindid, mis võivad liituda ka AJA baasfunktsioonile, väljendavad ajaseose korral (peale samaaegsuse) põhilause sündmusele eelnevat sündmust ja samasusseose korral põhilause sündmust hõlmavat terviksündmust või põhilause sündmuse eelnevat asjaolu. Nende lisafunktsioonidega tarindid, mis liituvad ainult KAASNEMISE baasfunktsioonile, väljendavad ajasuhte korral (peale samaaegsuse) põhilause sündmusele järgnevat sündmust ja samasussuhte korral põhilause sündmuse osasündmust või järgnevat asjaolu.

Tabel 1 esitab ülevaate *des*- ja *mata*-tarindi analüüsitud materjalis esinenud funktsioonidest, eristades baasfunktsioone (AEG ja KAASNEMINE), lisafunktsioone ja lisafunktsioonide kombinatsioone. Esile on toodud 37 (*des*- ja *mata*-) konverbitarindi funktsiooni, mis jagunevad kolme baasfunktsiooni vahel. Tabelis on eristatud kaheksa *des*-tarindi baasfunktsioonil AEG põhinevat funktsiooni (sh funktsioon AEG), 16 *des*-tarindi baasfunktsioonil KAASNEMINE põhinevat funktsiooni ja 13 *mata*-tarindi baasfunktsioonil KAASNEMINE põhinevat funktsiooni.

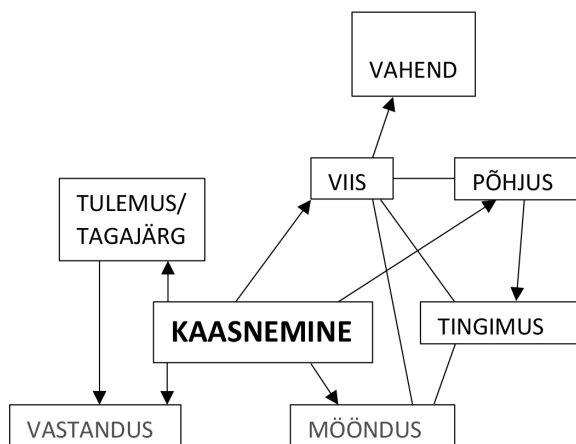
des- ja *mata*-tarindi funktsioonid

Baasfunktsioon	<i>des</i> -tarind		<i>mata</i> -tarind
	AEG	KAASNEMINE	KAASNEMINE
Lisafunktsioonid ja nende kombinatsioonid	PÕHJUS	PÕHJUS	PÕHJUS
		VIIS	VIIS
	VAHEND	PÕHJUS-VIIS	
		VAHEND	
		TÄPSUSTUS	TÄPSUSTUS
		SELGITUS	
		NÄITLIKUSTUS	
		PÕHJUS-VÕRDLUS	
		VIIS-VÕRDLUS	
		VAHEND-VÕRDLUS	
MÕÖNDUS	TULEMUS/TAGAJÄRG	TULEMUS/TAGAJÄRG	
		VIIS-TULEMUS/TAGAJÄRG	
	MÕÖNDUS	MÕÖNDUS	
TINGIMUS	VAHEND-MÕÖNDUS		
	VASTANDUS	VASTANDUS	
		TULEMUS/TAGAJÄRG-VASTANDUS	
	PÕHJUS-TINGIMUS		
		PÕHJUS-TINGIMUS	
VAHEND-TINGIMUS		VIIS-TINGIMUS	
	VAHEND-TINGIMUS		
MÕÖNDUS-TINGIMUS		MÕÖNDUS-TINGIMUS	

Joonised 1 ja 2 kajastavad analüüsitud *des-* ja *mata*-konverbitarindite baasfunktsioonide ja lisatähenduste põhinemise ja kombineerumise seoseid. Joonistel tähistab KAASNEMISE ja AJA baasfunktsiooni suurem kiri. VÕRDLUSE, MÕÖNDUSE ja VASTANDUSE lisafunktsioon, millekohane tõlgendus tugineb enamasti lisamarkerile (partiklile), on märgitud heledamas kirjas. Funktsioonid, mille otsese kombineerumise kohta esineb analüüsitud materjalisis näiteid, on ühendatud joonega. Kui funktsioonide kombineerumise korral on üks funktsioon käsitatav teisel põhinevana, on funktsioone ühendaval joonel nool, mille teravik on suunatud selle funktsiooni poole, mis põhineb teisel funktsioonil. Kui funktsioonid kombineeruvad, ilma et kumbki teisel põhineks, ühendab funktsioone ilma nooleta joon.

Joonis 1. *des*-tarindi funktsioonide seosed.

Joonis 2. *meta*-tarindi funktsioonide seosed.

Kirjandus

Athanasiadou, Angeliki, Dirven, René 1996. On Conditionals Again. Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins Publishing.

EKG II = Mati Erelt, Reet Kasik, Helle Metslang, Henno Rajandi, Kristiina Ross, Henn Saari, Kaja Tael, Silvi Vare 1993. Eesti keele grammatika II. Süntaks. Lisa: Kiri. Peatoim Mati Erelt, toim Tiiu Erelt, Henn Saari, Ülle Viks. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut.

- EKK = Mati Ereht, Tiiu Ereht, Kristiina Ross 2007. Eesti keele käsiraamat. Kolmas, täiendatud trükk. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Ereht, Mati 2017a. Sekundaartarindiga laused. – Eesti keele süntaks. (Eesti keele varamu III.) Toim M. Ereht, Helle Metslang. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 756–840.
- Ereht, Mati 2017b. Liitlause. – Eesti keele süntaks. (Eesti keele varamu III.) Toim M. Ereht, Helle Metslang. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 647–755.
- Haspelmath, Martin 1995. The converb as a cross-linguistically valid category. – *Converbs in Cross-Linguistic Perspective*. Toim Martin Haspelmath, Ekkehard König. Berlin: Mouton de Gruyter, lk 1–55.
- Killie, Kristin, Swan, Toril 2009. The grammaticalization and subjectification of adverbial *-ing* clauses (converb clauses) in English. – *English Language & Linguistics*, kd 13, nr 3, lk 337–363.
- Kortmann, Bernd 1991. *Free Adjuncts and Absolutes in English: Problems of Control and Interpretation*. London–New York: Routledge.
- König, Ekkehard 1995. The meaning of converb constructions. – *Converbs in Cross-Linguistic Perspective*. Toim Martin Haspelmath, Ekkehard König. Berlin: Mouton de Gruyter, lk 57–95.
- Martõkainen, Liina 2015. *des*-konstruktsiooni sõnajärg. Bakalaureusetöö. Tartu: Tartu Ülikooli eesti keele osakond. <http://hdl.handle.net/10062/48658>
- Plado, Helen 2013. Estonian conditional clauses: The degree of hypotheticality and the link to temporal and concessive clauses. – *The Nordic Journal of Linguistics*, kd 36, nr 1, lk 57–88.
- Plado, Helen 2015. The subject of the Estonian *des*-converb. – *SKY Journal of Linguistics*, nr 28, lk 313–348.
- Sahkai, Heete 2011. Eesti keele genitiivse agendifraasi süntaks. – *Keel ja Kirjandus*, nr 10, lk 790–807.
- Simmul, Carl Eric 2017. *des*- ja *mata*-konverbitarindi funktsioonid. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikooli eesti keele osakond. <http://hdl.handle.net/10062/56797>
- Uuspõld, Ellen 1966. Määrusliku *des*-, *mata*-, *nud*- (*~nuna*-) ja *tud*- (*~tuna*-) konstruktsiooni struktuur ja tähendus. – *Keele modelleerimise probleeme I*. (Tartu Riikliku Ülikooli toimetised 188.) Tartu: Tartu Riiklik Ülikool, lk 1–196.
- Veismann, Ann, Ereht, Mati, Metslang, Helle 2017. Määrus. – Eesti keele süntaks. (Eesti keele varamu III.) Toim M. Ereht, H. Metslang. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 300–378.
- Wierzbicka, Anna 1997. Conditionals and counterfactuals: Conceptual primitives and linguistic universals. – *On Conditionals Again*. Toim Angeliki Athanasiadou, René Dirven. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, lk 15–59.
- Ylikoski, Jussi 2003. Defining non-finites: action nominals, converbs and infinitives. – *SKY Journal of Linguistics*, nr 16, lk 185–237.

Carl Eric Simmul (sünd 1991), doktorant, Tartu Ülikool, simmulman@gmail.com

The functions of *des-* and *mata-*converb constructions

Keywords: syntax, semantics, grammatical semantics, constructional meaning, Estonian *des*-construction, Estonian *mata*-construction

The Estonian *des-* and *mata*-constructions operate as free modifiers of event constructions, thus qualifying for the typological definition of a converb construction. The *des*-converb construction modifies the main clause by expressing the occurrence of an event, whereas the *mata*-converb construction does the same by expressing the non-occurrence of an event. The adverbial function of the converb construction varies depending on context. As previous research has shown, the variation of the function of the *des-* and *mata*-converb construction is quite extensive. The article suggests some semantic-pragmatic categories forming a framework to describe this variation. The framework involves two base functions and eight secondary ones. The base functions of a converb construction are *concomitance* and *time*; its secondary functions are *cause*, *manner*, *instrument*, *comparison*, *result*, *concession*, *contrast* and *condition*. Each *des-* and *mata*-converb construction has a fixed base function, which may either perform as the lone function of the construction or co-exist with one or more secondary functions.

As shown by qualitative corpus analysis, a *des*-converb may have either *concomitance* or *time* as its base function, whereas a *mata*-converb construction always features *concomitance* as its base function, never *time*. The secondary functions *cause*, *instrument*, *concession* and *condition* can co-exist with both *concomitance* and *time* as base functions, whereas the secondary functions *manner*, *comparison*, *result/consequence* and *contrast* only coexist with *concomitance* as their base function. In the corpus data analysed there was not a single *mata*-converb construction with the secondary function *comparison*, and only two *mata*-converb constructions had the secondary function *instrument*. The *des*-converb construction can present all secondary functions, but the secondary functions *concession* and *contrast* occur more seldom with the *des*-converb construction than with the *mata*-converb construction. There are both *des-* and *mata*-converb constructions combining several secondary functions. The combinations of the secondary functions *cause-condition* and *concession-condition* occur with both converb constructions, but the *des*-converb construction also accepts combinations of the secondary functions *cause-manner*, *instrument-concession* and *instrument-condition*, while the *mata*-construction also accepts the combinations of *manner-result*, *manner-concession*, *result-contrast* and *manner-condition*.

*Carl Eric Simmul (b. 1991), PhD Student, University of Tartu,
simmulman@gmail.com*